

Hrabě Gabriel Gudenus a jeho fotografický odkaz

Zuzana MACUROVÁ; Zdeňka MÍCHALOVÁ

ANOTACE: Článek pojednává o životě a díle fotoamatéra, hraběte Gabriela Gudenuse, který byl činný na sklonku 19. století. Většina jeho fotografické pozůstalosti je uložena ve sbírkách NPÚ, v mobiliárním fondu SZ Lysice. Gudenusovy snímky vypovídají o každodenním životě šlechty a dokládají mnohdy zaniklou podobu šlechtických sídel a dalších míst.

V mobiliárních fondech spravovaných Národním památkovým ústavem je uložena řada pozoruhodných šlechtických pozůstalostí obsahujících řádově statisíce historických fotografií.¹ Část je tvořena snímky profesionálních fotografů a nezanedbatelné množství vytvořili sami příslušníci šlechtických rodin, muži i ženy, jimž finanční rodinné zázemí a zjednodušení fotografického procesu v 80. letech 19. století umožňovalo rozvíjet fotografickou zálibu.² Mezi nadšené fotoamatéry patřil rovněž hrabě Gabriel Gudenus, člen polozapomenutého rakouského šlechtického rodu, který ve druhé polovině 19. století a počátkem 20. století vlastnil statky také na Vysočině. Gudenusovo fotografické dílo se do dnešních dnů dochovalo v mimořádném rozsahu. Největší konvolut, čítající přibližně devět set negativů na skle a více než tisíc pozitivů, je uložen v mobiliárním fondu státního zámku Lysice. Část pozitivů, přibližně sedm set, je součástí šestice alb knihovního fondu zámku v Moravci. Menší soubor jeho prací se také nachází ve sbírkách Městského muzea v Bystřici nad Pernštejnem.

Život Gabriela Gudenuse

Gabriel Gudenus (obr. 1) pocházel z Dolního Rakouska, kde se rozkládaly statky obou rodů. Otec, Gabriel Johann Georg svobodný pán von Gudenus (1795–1879), spravoval panství Mühlbach, Fels a Wurnitz, matka, Lodovika Theresia Ghislaine von Bartenstein (1814–1878), pocházela z panství Ulrichkirchen poblíž Vídně. Gabriel Gudenus se narodil 12. května 1853 v Mühlbachu jako nejmladší z osmi dětí. Dětství a mládí prožil s rodinou ve Vídni, kde také získal vzdělání na jezuitském gymnáziu *Kalksburg*. Zážitky ze svého bezstarostného dětství a léta strávená ve škole vylíčil ve vlastnoručně napsaných *Vzpomínkách*.³ Mezi časově neurčenými epizodami a historkami o lidech, kteří ho provázeli v prvních letech života, vyniká jediná datovaná zmínka, týkající se roku 1862. Tehdy jako devítiletý chlapec nastoupil do školy a především se svým otcem poprvé navštívil Moravec, kde se dle svých vlastních slov „cítíl

výborně“.⁴ Panství Moravec rodina zakoupila v roce 1858 od korunní princezny a pozdější poslední saské královny Karoly von Vasa.⁵ Moravecký zámek se později stal hlavním sídlem Gabriela Gudenuse, právě tam prožil většinu života a díky tomu byl zámek kulisou i objektem jeho fotografické tvorby. *Vzpomínky* končí barvitým popisem zážitků s přáteli z jezuitského gymnázia, kde strávil celkem osm let, studia tedy ukončil v roce 1870.

Další podrobnější zprávy o životě Gabriela Gudenuse pocházejí z roku 1881, kdy podnikl několikaměsíční studijní cestu do Spojených států amerických. Vedoucím výpravy, jejímž účelem bylo prostudování vlivu americké produkce obilí na evropské hospodářství,⁶ byl berlínský ekonom dr. Rudolf Meyer. Spolu s Gudenusem se cesty účastnili další mladí šlechtici,⁷ kteří, jak píše Gabriel Gudenus, vedle studia ekonomie chtěli poznat svět.⁸ Cesta vedla z New Yorku na Floridu a poté jižní částí Spojených států přes New Orleans až do San Francisca. Výpravu si Gabriel Gudenus podrobně zaznamenával do deníku, který v roce 1904 vydal pod názvem *Erinnerungen an die Neue Welt*.⁹ Aktivitu účastníků byly velmi pestré – setkáním s tehdejším americkým prezidentem Jamesem A. Garfieldem počínaje a lovem medvědů konče. Gudenus si z cesty přivezl řadu fotografií amerických měst, přírodních památek nebo portrétů Indiánů vytvořených profesionálními fotografi.¹⁰ Sami účastníci nefotografovali, dochovalo se jen několik reprodukcí kreseb Gézy Andrásyho z loveckých výprav, jimiž pak Gudenus doprovodil publikaci svého cestovního deníku.¹¹ Do Spojených států amerických se Gabriel Gudenus podíval ještě jednou, v 90. letech 19. století. V dopisech manželce se zmiňuje o návštěvě New Yorku a Niagarských vodopádů.¹²

V roce 1883 se Gudenus oženil s Aloisíí Eugenií Wilhelmine von Teuber (1865–1929),¹³ jejíž rodině patřilo rozsáhlé panství Křižanov ležící nedaleko Moravce. Z manželství vzešli tři potomci – dcery Karola (1884–1966) a Gabriela (1885–1962) a syn Gideon (1889–1917).¹⁴

1

Obr. 1. Neznámý autor, Gabriel Gudenus se svou manželkou Aloisií, okolo roku 1892. Mobiliární fond SZ Lysice, inv. č. LS 14572b006. Foto: Martin Kučera, 2016.

V roce 1907 dosáhl povýšení do hraběcího stavu.¹⁵ Moravec se nakonec stal také místem posledního odpočinku hraběte Gudenuse, jenž na svém sídle zemřel 1. srpna 1915. Díky Gudenusově fotografické zálibě je rodinný život na moraveckém panství na sklonku 19. a počátku 20. století podrobně zdokumentován. Dochovaný konvolut fotografií a negativů velmi dobře vypovídá jak o každodennosti na panském sídle, tak o způsobu práce amatérského fotografa.

Počátky Gudenusovy tvorby

V knihovně zámku v Moravci se i dnes nachází album, pod jehož první fotografií je Gudenusovou rukou připsáno „Meine erste Aufnahme im Brünner Garten“.¹⁶ Německý příspěvek upomínající na vůbec první Gudenusův záběr,

2a

2b

Obr. 2. Gabriel Gudenus, autorova první fotografie zachycující Teubеровu přádelnu v Brně, 1895, 2a – vypolaný snímek adjustovaný v albu, 2b – skleněný negativ. Mobiliární fond SZ Lysice, inv. č. LS 20027 (2b), Moravské zemské muzeum, Zámecká knihovna Moravec, inv. č. ZK MO 14290 (2a). Reprofoto: NPÚ, 2015 (2b), Zdeňka Michalová, 2016 (2a).

avšak stranově obrácený, je umístěn rovněž ve spodní části nalepeného pozitivu. Na poměrně nejasném snímku je zachyceno několik opadavých stromů, za nimiž stojí patrová budova. Poněkud „čitelnější“ je negativ tohoto snímku uložený v mobiliárním fondu lysického zámku (inv. č. LS20187), z něhož je již dobře patrné, že začínající amatérský fotograf zaznamenal část parku a zadní trakt přádelny svého tchána Wilhelma Josefa Teubera v Brně na Cejlu. V pravém dolním rohu vyrytá datace 1885 navíc odkrývá rok počátku Gudenusových fotografických aktivit (obr. 2a, 2b).

Dva snímky nacházející se ve zmiňovaném albu a rovněž datované rokem 1885 nám pak přinášejí ještě jednu podstatnou informaci vztahující se ke Gudenusovým fotografickým začátkům. Na fotografiích číslo 12 a 13, kterým v lysickém fondu odpovídají negativy s inventárními čísly LS20353 a LS20352, je v levém dolním rohu vedle datace zaznamenáno jméno Kunzfeld (obr. 4). Jméno vyryté v emulzi lze spojit s brněnským profesionálním fotografem Josefem Kunzfoldem (1842–1915).¹⁷ Vzhledem k technické náročnosti celého tehdejšího fotografického procesu je samozřejmé, že jednotliví zájemci hledali v počátcích svých fotografických snah pomoc u profesionálů.¹⁸ Proto nepřekvapí, že Gabriel Gudenus si jako svého mentora vybral právě předního brněnského fotografa.

Kunzfeld vlastnil od roku 1867 poměrně úspěšný a vyhledávaný fotografický ateliér věnující se jak portrétní produkci, tak i krajinářské, architektonické a interiérové fotografii. Sídlo ateliéru se nacházelo na Karlově kolešti č. 3 a lze předpokládat, že oba snímky z moravského alba byly vytvořeny právě zde. Na pozitivu číslo 13 (negativ LS20352) je zachycena zasněžená zahrada s osmibokým altánem, na který navazuje přízemní stavba s prosklenou stěnou, patrně Kunzfeldův ateliér.¹⁹ Na cestě vedoucí k altánu stojí Gabriel Gudenus. V centru kompozice pozitivu číslo 12 (negativ LS20353) stojí neznámý muž, možná právě sám Kunzfeld. Fotografování podoba je však dnes známa pouze z jednoho snímku, navíc poměrně pozdního.²⁰ Při levém okraji je zaznamenána patrně druhá strana zahradní stavby. Minimálně v začátcích své fotografické činnosti tedy Gudenus využil služeb a znalostí profesionálního fotografa, který mu byl schopen vysvětlit a ukázat základní postupy a technické záludnosti tehdejšího fotografování a rovněž případně pomoci s pořízením potřebného vybavení. Další znalosti pak mohl čerpat z odborné literatury a periodik, které si postupně pořizoval. O technickém vybavení v počátcích Gudenusovy tvorby máme jen malé povědomí. V 80. a 90. letech své snímky exponoval na suché želatinové desky, po roce 1900 jsou pak zachovány účtenky na fotografický materiál, kde se v položkách vedle rozličných chemikálií vyskytuje také svitkový film.²¹

Fotografická literatura v knihovně Gabriela Gudenuse

Nejstarší fotografickou příručkou nacházející se dnes v knihovně zámku Moravec (obr. 3) je *Handbuch der Photographie auf Collodion* z roku 1861.²² Manuál sepsaný německým chemikem Paulem Eduardem Liesegangem se ihned po svém vydání roku 1859 setkal s velkým zá-

jemem veřejnosti, což přimělo nakladatele Theobalda Griebena k v podstatě okamžitému dotisku. Moravecký exemplář je tak již třetím vydáním tohoto díla. Do Gudenusovy knihovny se však patrně dostal až v době, kdy se hrabě o fotografování aktivně zajímal, tedy nejdříve v polovině 80. let. Do tohoto období, konkrétně do roku 1884, se datuje rovněž první zakoupené číslo vídeňského měsíčníku *Photographische Notizen*.²³ Z 80. let pak pochází ještě kniha Josefa Pizzighelliho a Arthura von Hübla *Die Platinotypie*.²⁴ Dnes bohužel nevíme, zda Gudenus ve své tvorbě s platinovým procesem experimentoval. Vlastnictví této příručky vydané roku 1882 ve Vídni však alespoň dosvědčuje jeho zájem o jiné fotografické techniky, než jaké běžně užíval.

Se jménem Josefa Pizzighelliho se ovšem v moravecké knihovně setkáme ještě jednou. Tento důstojník rakouské armády, chemik a fotograf sepsal během svého života hned několik populárních příruček pro fotoamatéry. Hrabě Gudenus vlastnil jeho třísvazkovou práci *Handbuch der Photographie für Amateure und Touristen*.²⁵ Pizzighelli v jednotlivých dílech postupně popsal všechny základní otázky, s nimiž se musel amatérský fotograf vyrovnat, a to od typů fotoaparátů přes fotografické techniky a procesy až po způsoby, jak přistupovat k jednotlivým žánrům. Vedle této rozsáhlé přehledové práce vlastnil Gabriel Gudenus i několik úžeji zaměřených spisů věnujících se jen určité specifické oblasti spojené s fotografickou tvorbou. V jeho knihovně tak našel své místo dnes poměrně raritní tisk *Leitfaden für den Positiv-Entwicklungsprozess auf Gelatine-Emulsionspapier* Alexandra Eduarda Justa,²⁶ nesoucí datum 1890, i dvě oblíbené a mnohokrát vydané příručky věnované retuším a úpravám snímku: *Die Retouche von Photographieen* sepsaná Johannem Grasshoffem a *Die Misserfolge in*

Obr. 3. Gabriel Gudenus, interiér knihovny v Moravci, 90. léta 19. století, skleněný negativ. Mobilární fond SZ Lysice, inv. č. LS 19382. Reprofoto: NPÚ, 2015.

Obr. 4. Josef Kunzfeld, Gabriel Gudenus v zahradě u Kunzfeldova ateliéru, 1885, skleněný negativ. Mobilární fond SZ Lysice, inv. č. LS 20352. Reprofoto: NPÚ, 2015.

Obr. 5. Gabriel Gudenus, vybavení fotokomory na zámku v Moravci, 90. léta 19. století, skleněný negativ. Mobilární fond SZ Lysice, inv. č. LS 19519. Reprofoto: NPÚ, 2015.

der Photographie und die Mittel zu ihrer Beseitigung od Huga Müllera.²⁷ Na způsoby zachycení jednotlivých fotografických žánrů, včetně různých technických „specialit“, „kuriozit“ a „triků“, je zaměřen další ze spisků nacházejících se v moravecké knihovně, *Photographischer Zeitvertreib: Eine Zusammenstellung einfacher, leicht ausführbarer Beschäftigungen und Versuche mit Hilfe der Camera* od Hermanna Schnausse.²⁸

Otázky týkající se vybavení amatérského fotografa pak řešila publikace Josefa M. Edera *Das Atelier und Laboratorium des Photographen*.²⁹ Gabriel Gudenus si pořídil druhé vydání datované rokem 1893, v té době se již několik let aktivně fotografování věnoval. Vzhledem

k téměř nulovým informacím o technickém vybavení, s nímž Gudenus pracoval, nelze dnes říci, zda tato kniha nějak výrazněji zasáhla do podoby a zařízení jeho „ateliéru“. Kniha je součástí několikavazkového Ederova díla *Ausführliches Handbuch der Photographie*. Z této série si Gudenus pořídil ještě první svazek věnovaný historii fotografování, *Geschichte der Photochemie und Photographie vom Alterthum bis in die Gegenwart*.³⁰ Dějiny fotografie popisuje také Carl Schiendl v knize *Geschichte der Photographie*, jež byla vydána roku 1891 ve Vídni.³¹

Kromě výše zmíněných publikací odebíral Gudenus rovněž některé specializované časopisy. V moravecké knihovně se nachází šest

ročníků *Photographische Korrespondenz*, měsíčníku vídeňského fotografického spolku *Photographische Gesellschaft*, nejstarší je z roku 1892.³² Ve stejném roce začal Gudenus odebírat také *Jahrbuch für Photographie und Reproduktionstechnik*.³³ V knihovně jsou dnes uloženy čtyři ročníky tohoto periodika, které vydával Wilhelm Knapp v Halle a jehož šéfredaktorem byl profesor vídeňské Technické univerzity Josef Maria Eder. V jednom exempláři z roku 1893 je pak doložena *Photographische Revue: Monatsschrift der Photographischen Manufactur von Felix Neumann*.³⁴

6

Obr. 6. Gabriel Gudenus, stylizovaný rodinný portrét, 1894, skleněný negativ. Mobilární fond SZ Lysice, inv. č. LS 19561. Reprofoto: NPÚ, 2015.

Obr. 7. Gabriel Gudenus, rodinný snímek Gudenusů a Teuberů v parku zámku v Moravci, 1893, skleněný negativ. Mobilární fond SZ Lysice, inv. č. LS 19444. Reprofoto: NPÚ, 2015.

Obr. 8. Gabriel Gudenus, tenisové utkání v Křižanově, 90. léta 19. století, skleněný negativ. Mobilární fond SZ Lysice, inv. č. LS 20433. Reprofoto: NPÚ, 2015.

Systém třídění a ukládání fotografického materiálu

Gabriel Gudenus poříval negativy na skleněné desky tří formátů: 12×9 cm, 15×12 cm a 18×13 cm. K uložení negativů následně využíval dřevěné složky značené na přední straně římskými číslicemi. Do sloh bylo možné vložit hned několik skel, jejich oddělení zajišťovaly listy papíru, na něž mohly být rovněž zapsány informační přípisky k jednotlivým negativům. Bezmála čtyři desítky těchto složek se dnes nacházejí v mobilárním fondu SZ Lysice a stále slouží svému původnímu účelu. Vzhledem k četným pozdějším manipulacím s Gudenusovým fotografickým fondem samozřejmě nelze předpokládat, že dnešní řazení negativů odpovídá původnímu autorskému rozdělení. Většinu negativů značil Gudenus pořadovými čísly, která byla vyryta v okrajových částech, zpravidla v jed-

7

8

nom z rohů. V některých případech byla skla rovněž tímto způsobem datována.

Vyvolané snímky ukládal Gudenus do alb. Dvě nejstarší alba, jež ukrývají na sto šedesát fotografií z roku 1885 a krátce poté, jsou dnes uložena v knihovním fondu zámku Moravec.³⁵ Alba mají na šířku orientovaný formát. Na stránkách je nalepena zpravidla jen jedna fotografie, k níž je perem připsáno pořadové číslo shodující se s číslem negativu, případně i identifikační přípis.

Pro pozdější fotografie byl pořízen soubor jednotných alb orientovaných na výšku a potažených černou textilií. Alba typu kartonových lepoprel jsou určena vždy pro dvacet snímků. Rozmezí jejich pořadových čísel je vyraženo na přední desce a na hřbetu. V tomto případě jsou již čísla řazena striktně za sebou a neshodují se s čísly uvedenými na fotografiích. Alba jsou dvojího formátu: menší o velikosti 19×14 cm a větší s rozměrem 29×23 cm. Pozitivy jsou jednotlivě nalepeny na předních stranách kar-

tonů, doplňují je pořadová čísla a mnohdy i drobné informační přípisky. Reversy jsou určeny pro případné podrobnější přípisky a datace. Tímto způsobem uložil hrabě přibližně tisícovku svých snímků.

Na sklonku svého života vybral Gudenus z konvoluty svých fotografií reprezentativní soubor snímků, které po doplnění několika profesionálními fotografiemi vložil do čtyř alb nazvaných prostě *Bilder aus meinem Leben*.³⁶ Snímky jsou rozdělené do okruhů: rodina, Moravec, lov a různé; zachycují zásadní životní okamžiky hraběte a jeho rodiny, jakož i každodenní život a běžné aktivity odehrávající se na moraveckém panství. Jednotlivé fotografie doplnil Gudenus poměrně podrobnými popisy identifikujícími zaznamenané události, osoby a místa. Právě popisy dávají tušit, že alba vznikala někdy mezi lety 1910 a 1915 patrně jako jakási „bilanční kronika“ určená primárně pro Gudenusovy potomky.

Zatímco negativy i fotografie se dochovaly

9

Obr. 9. Gabriel Gudenus, instalace loveckých trofejí a suvenýrů v hale na zámku v Moravci, 1894, skleněný negativ. Mobilární fond SZ Lysice, inv. č. LS 19589. Reprofoto: NPÚ, 2015.

Obr. 10. Gabriel Gudenus, Obyvatelé Luisina domu v Moravci, 90. léta 19. století, skleněný negativ. Mobilární fond SZ Lysice, inv. č. LS 19375. Reprofoto: NPÚ, 2015.

Obr. 11. Gabriel Gudenus, Lovecká společnost, popisky identifikují pravidelné účastníky honů: manželé Skene, Eugen a Josef Teuberové, Aloisie Gudenus se sestrou Wil-mou, Vladimír Mitrovský a Cary Eisenstein, 90. léta 19. století. Mobilární fond SZ Lysice, inv. č. LS 14580b014. Foto: Martin Kučera, 2016.

v hojném počtu, zcela jinak je tomu v případě technického vybavení, s nímž hrabě pracoval. O podobě a osudu jeho domácího ateliéru, stejně jako o typech přístrojů a využívaného fotomateriálu dnes nevíme v podstatě nic. V celém konvolutu se dochoval pouze jeden záběr Gudenusovy fotokomory (negativ č. LS 19519) s pracovním stolem a dvěma policemi (obr. 5). Na několika snímcích pak Gudenus zaznamenal další fotografie, případně své pomocníky, kterými byli lesník Zopf a zahradník Pátek (např. LS 19294, LS 24794, LS 24809). Gabriel Gudenus je s fotoaparátem zpodoběn na jediném snímku, který jej zachycuje při fotografování Křižanova (LS 14690). Ač není fotografie zcela zřetelná a kontrastní, její objekt jednoznačně

určuje popiska na zadní straně, kde je Gudenusovým rukopisem uvedeno: „Ich photographierend.“

Fotografické náměty

Tematické složení Gudenusových fotografií odráží každodenní život na venkovském šlechtickém sídle na sklonku 19. století – vypovídá o sociálních vazbách rodiny, o zaznamenání hodných událostech i všedních aktivitách a v neposlední řadě o podobě panství a sídel. Nejrozsáhlejší skupinu v konvolutu tvoří portrétní fotografie zachycující rodinu hraběte, široký okruh přátel, většinou šlechticů z okolních panství, a také poddané – zámecké služebnictvo nebo obyvatele Moravce či Křižanova.

10

11

Nejhojněji fotografovanou osobou je Gudenusova manželka Aloisie, na popiscích vždy familiárně označená jako Lili. Svým manželem byla portrétována samostatně, s dětmi i dalšími členy rodiny a přáteli, a to především ve formě statických portrétů, někdy stylizovaných do humorných kompozic (obr. 6, 7). Spolu s Aloisií je velmi často zpodobena její mladší sestra Wilhelmine, na nejranějších snímcích dospívající dívka, po jejímž boku se s postupem dalších let vystřídali tři manželé.³⁷ Stejně tak jsou v Moravci a Křižanově často portrétováni bratři Aloisie a Wilhelminy – brněnští průmyslníci Josef a Eugen Teuberové. V několika případech se Gabriel Gudenus pokoušel zachytit své blízké na momentkách, jejichž kvalita však odpovídá omezeným možnostem soudobé fotografické

12

Obr. 12. Gabriel Gudenus, výstavba kostelní věže v Moravci, 1900, skleněný negativ. Mobilární fond SZ Lysice, inv. č. LS 20027. Reprofoto: NPÚ, 2015.

Obr. 13. Gabriel Gudenus, Pohled na centrum Křižanova, 80.–90. léta 19. století, skleněný negativ. Mobilární fond SZ Lysice, inv. č. LS 19451. Reprofoto: NPÚ, 2015.

Obr. 14. Gabriel Gudenus, Pohled na zámek Moravec přes rybník, 1892. Mobilární fond SZ Lysice, inv. č. LS 14572b015. Foto: Martin Kučera, 2016.

13

14

techniky a schopnostem autora – fotoamatéra. Nejčastěji zastoupeným příkladem takových momentek jsou snímky z tenisových utkání, která se konala vždy v letních měsících v Křižanově (obr. 8).

Specifickým a velmi četným typem portrétu jsou fotografie zachycující loveckou společnost. Právě tento druh snímků umožňuje identifikovat přátelské vazby mezi šlechtickými či významnými průmyslníckými rodinami. Hony patřily k pravidelně se opakujícím událostem roku a jejich konání vyplňovalo podzimní měsíce.³⁸ Velmi častým účastníkem honů v Moravci, Křižanově a okolí byl Vladimír II. Mittrovský, blízký přítel Gabriela Gudenuse, s nímž udržoval frekventovaný korespondenční kontakt, který se zhusta týkal loveckých záležitostí. Jistě také není bez zajímavosti, že Gabriel Gude-

nus svého přítele přivedl k dočasné fotografické zálibě.³⁹ K dalším pravidelným účastníkům patřili členové rájeckých Salm-Reifferscheidtů, Haugvicové nebo příslušníci rodu Coudenhove (obr. 11). Gabriel Gudenus s manželkou a dalšími příbuznými se často účastnili honů konajících se mimo rodinné statky. Skupinové portréty účastníků byly pořizovány například v Alexovicích, patřících brněnské průmyslnické rodině Skene, v okolí Březiny, jež patřila Eisensteinům, a na statcích výše zmíněných rodin, například na Pernštejně, v Dolní Rožínce nebo v Sokolnicích.

Z ostatních skupinových portrétů zaujmou především fotografie lidí z Luisina domu, útulku pro staré a nemocné, který spravovaly sestry boromejky. Snímky zachycují skupiny velmi starých mužů a žen v prostém venkovském

oděvu, pózujících před novostavbou ústavu (obr. 10). Proč Gabriel Gudenus vytvářel tyto portréty, se můžeme jen dohadovat. Je možné, že je pořizoval pro zakladatelku Luisina domu, poslední saskou královnu Karolu von Vasa, která jej na svém bývalém panství nechala postavit v roce 1881 a dala mu jméno na počest své matky, princezny Luisy von Vasa.⁴⁰ Přestože v té době Moravec už téměř dvacet let nevlastnila, o svůj někdejší domov i panství se stále zajímala a příležitostně je i navštěvovala. Gabriel Gudenus ji v korespondenci podrobně informoval o dění v Luisině domě a snad do některého z dopisů přiložil i snímky těch, jimž královna vytrvale pomáhala.

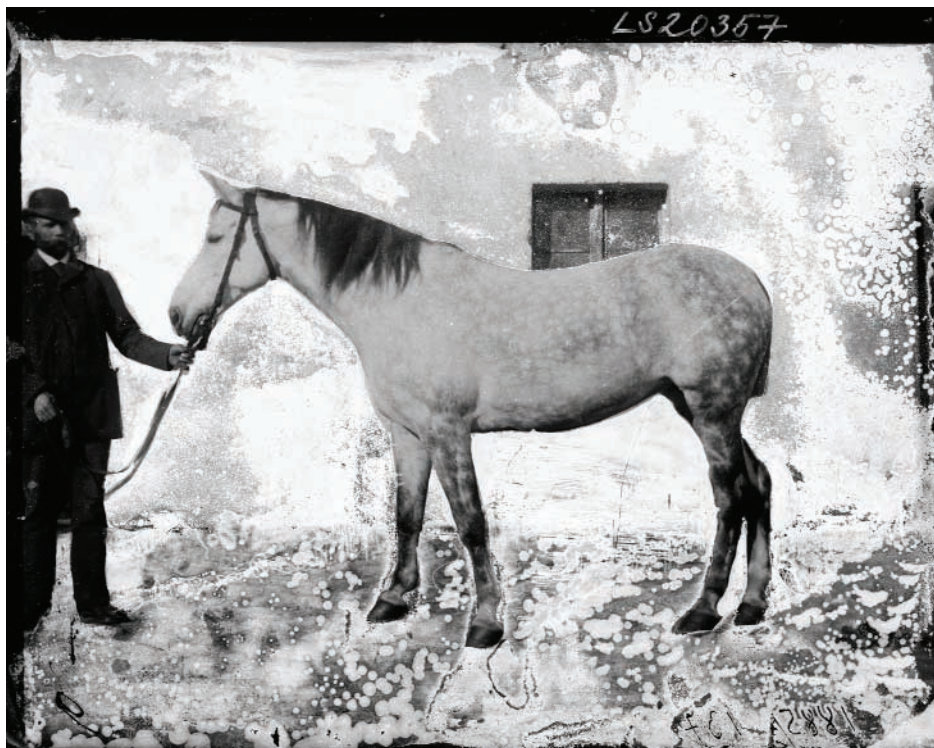
Jistou vizuálně velmi výraznou zvláštností, která se vyskytuje u několika málo portrétů a skupinových snímků, jsou druhotné zásahy

Obr. 15. *Gabriel Gudenus, Muž s koněm, upravený negativ, 1885. Mobilární fond SZ Lysice, inv. č. LS 20357. Reprofoto: NPÚ, 2015.*

do negativů na skleněných deskách. Jednak jde o velmi neumělé vymazávání a přeškrtávání původně zřejmě rozmazaných postav, které snad mělo být v počátku pokusem o retuše, ale skončilo nezdarem. Dále je u několika negativů patrná snaha o vyčištění pozadí, vytvoření výřezu nebo ohraničení výjevu stylizovaným rámcem (například LS 19644 LS 20023, LS 20188, LS 20357). Tyto pokusy svědčí o Gudenusově mimořádném zaujetí při práci s fotografickým obrazem a zároveň o technických limitech, jež mohl coby amatér jen těžko překonávat (obr. 15).

Druhou významnou skupinou jsou fotografie dokumentující podobu panství a šlechtických sídel – nejčastěji Moravce a Křižanova, v menší míře také okolních rezidencí a loveckých zámečků. Fotografie interiéru zámku Moravec zachycují vybavení celé řady prostor – například zámecké knihovny, jejíž mobiliář s prosklenými skříněmi se na zámku dochoval, prostornou jídelnu se stěnami zdobenými sadami porcelánových talířů⁴¹ nebo chodby s množstvím loveckých trofejí a vycpanin.⁴² Až bizarní podobu měla hala v patře nad schodištěm, kde byly nainstalovány Gudenusovy nejvýznamnější trofeje a předměty získané na zámořských cestách. Ústředním exponátem byla vycpanina stojícího medvěda doplněná krokodýlem, figurínou severoamerického Indiána, samurajského válečníka ve zbroji a mnoha dalšími kusy zvířecích kůží nebo částí exotických oděvů adjustovaných na stěnách haly (obr. 9).⁴³ Vzhledem k osudu moraveckého mobiliáře, který byl po roce 1948 rozdělen do svozů uložených na zámcích v Lysicích a v Jemništi,⁴⁴ jsou fotografie interiérů velmi cenným dokladem o dobovém zařízení zámku. Pokud by se v budoucnu uvažovalo o instalaci mobiliáře a zpřístupnění interiérů veřejnosti, na základě fotodokumentace by mohla vzniknout expozice hodnověrně vypovídající o způsobu bydlení na venkovských šlechtických rezidencích na přelomu 19. a 20. století.

Stejně podrobně je moravecký zámek dokumentován i z exteriéru (obr. 14). Gabriel Gudenus jej fotografoval ve všech ročních dobách – jak reprezentativní průčelí obrácené směrem k obci, tak i zadní trakt v zámecké zahradě a parku. V roce 1900 zaznamenal postup výstavby věže kostela, který je součástí zámeckého komplexu (obr. 12). Z dokumentačního hlediska jsou pak velmi cenné snímky zachycující zázemí zámku, jako byl hospodářský dvůr nebo skleník, které se do současnosti nedo-

15

chovaly. Mezi opakovaně fotografovaná sídla patří už zmiňovaný Křižanov, kde vedle zachycení podoby nedochovaných interiérů zámku obývaného rodinou Gudenusovy manželky zaujmou fotografie centra obce. Obytná zástavba městečka prošla v období 20. století značnými proměnami. Na snímcích Gabriela Gudenuse tak zůstává uchována podoba před novodobými přestavbami a demolicemi, kdy dominanty náměstí tvořily nejen radnice s kostelem, ale také mohutný dům s mansardovou střechou se zvalbeným vrškem, v němž sídlil koloniál W. Krammera (obr. 13).

Výše popsané příklady dokládají stav a podobu objektů, jak je viděl Gabriel Gudenus a které se následkem pozdějších událostí 20. století nezachovaly, nebo doznaly značných změn. V jednom případě však sám svým fotoaparátem zachytil probíhající výraznou proměnu zámeckého sídla. Jedná se o zámek Mitrov, jenž v 80. a počátkem 90. let náležel do Gudenusova majetku a v roce 1892 byl prodán průmyslnické rodině Skene. V tomto období se uskutečnila rozsáhlá přestavba, která skromné venkovské sídlo přetvořila v reprezentativní novogotický zámek dle projektu Augusta Prokopa. Z fotografií uložených v Moravci a z lysických negativů známe podobu zámku před přestavbou, dvěma snímky byl zachycen samotný průběh stavby a několik fotografií znázorňuje zámek čerstvě po přestavbě.⁴⁵

Vedle zmiňovaných témat nabízí rozsáhlý konvolut Gudenusových fotografií a negativů objevování zcela drobných detailů, které dokreslují život šlechtické rodiny a mohou nabídnout nečekané souvislosti. Příkladem budiž snímky z Vánoc roku 1892 nebo 1893,⁴⁶ na nichž je zachycena jídelna v Moravci s ozdobným vánočním stromem. Okolo stromu a na stole jsou rozloženy dárky, mezi kterými najdeme také dva páry lyží. Přítomnost lyží v Moravci se časově shoduje se samotnými počátky rozvoje lyžování v českých zemích. Od první prezentace tohoto sportovního náčiní v Praze roku 1887 uběhlo přibližně pět let k založení prvního českého lyžařského klubu v Krkonoších a postupnému rozšiřování lyžařského sportu mezi širší veřejnost.⁴⁷ Gabriel Gudenus a jeho rodina evidentně nesledovali aktuální trendy jen ve fotografii, ale nebyly jim cizí ani novinky ze zcela jiných oblastí.

Fotografická pozůstalost hraběte Gabriela Gudenuse představuje jedinečný doklad činnosti fotoamatéra na samém počátku rozvoje této později mimořádně populární záliby. Bohatě dochovaný obrazový materiál zároveň ilustruje všední život šlechty na venkově na sklonku 19. století, pro jehož poznání je nenahraditelným pramenem.

Článek vznikl v rámci výzkumného projektu Historický fotografický materiál – identifikace, dokumentace, interpretace, prezentace, aplikace, péče a ochrana v kontextu základních typů pamětových institucí (*kód projektu DF13P010VV007*), financovaného z Programu aplikovaného výzkumu a vývoje národní kulturní identity (NAKI).

■ Poznámky

- 1** Tématu historické fotografie se monograficky věnovalo první číslo Zpráv památkové péče v roce 2016. Rozsah a stav fotografických sbírek ve správě NPÚ zhodnotila úvodní studie, viz Ladislav Bezděk, *Fotografické sbírky a co dál s nimi*, *Zprávy památkové péče* 76, 2016, s. 3–8.
- 2** Podmínky rozvoje amatérské fotografie komplexně hodnotí Petra Trnková, *Technický obraz na malířských štafích*, Brno 2008, s. 15–24.
- 3** Moravské zemské muzeum, knihovna zámku Moravec (dále ZK MO), inv. č. 16599, Krabice s fotografiemi z cest, výstřižky a dalšími dokumenty, *Erinnerungen*, nedat., nefol.
- 4** Ibidem.
- 5** Moravský zemský archiv (dále MZA), fond F 134 – Velkostatek Moravec, kart. 1, inv. č. 70, Koupě Moravce a Mitrova od Karoly, princezny saské, ocenění velkostatku a předávací inventáře. K dějinám zámku Moravec viz Jana Mrkvičková, *Zámek v Moravci – stavební dějiny* (bakalářská práce), FF MU, Brno 2007.
- 6** András Vári, *Herren und Landwirte. Ungarische Aristokraten und Agrarier auf dem Weg in die Moderne (1821–1910)*, Wiesbaden 2008, s. 137.
- 7** Hrabata Géza Andrassy, Ernst Hoyos a Imre a Géza Széchényi.
- 8** ZK MO, inv. č. 16599, Krabice s fotografiemi z cest, výstřižky a dalšími dokumenty, *Meine amerikanische Reise*, nedat., nefol.
- 9** Gabriel Gudenus, *Erinnerungen an die neue Welt, Reise durch die vereinigten Staaten von Nordamerika*, Hollerschau 1904.
- 10** Tyto snímky jsou uloženy v zámecké knihovně v Moravci.
- 11** O významu expedice i pevných přátelských vazbách šlechticů svědčí skutečnost, že účastníci se při výročních cestách scházeli, při pětadvacátém výročí v roce 1906 společně tábořili u Gézy Andrassyho, což dokumentují i snímky z tábořiště; viz Katarína Takácsová, Každodennost šlachty v odraze Andrassyovské sbírky fotografií (Šlachta 19. a první polovice 20. století), *Zprávy památkové péče* 76, 2016, s. 44–45.
- 12** MZA, fond G 205 – Rodinný archiv Gudenů Moravec, kart. č. 4, inv. č. 54, korespondence. V jednom z dopisů ze zámoří se nachází zajímavá poznámka, že Gudenus posílá domů suvenýry – dnes můžeme jen spekulovat, zda se mohlo jednat o některé z předmětů, které se z Moravce dostaly do svozů umístěných v lysickém zámku – například plášť z bizoní kůže s indiánskou figurální výzdobou (inv. č. LS01058).
- 13** Aloisie Eugenie Wilhelmine von Teuber byla dcerou prů-

- myslníka Wilhelma Josefa Teubera a Eugenie Marie Barbary Teuberové, roz. Soxhletové. Teuber spolu se svým otcem a bratry provozoval v Brně textilní továrnu Teuber & Söhne. K podnikatelským rodinám Soxhletů a Teuberů viz Bohumír Smutný, *Brněnští podnikatelé a jejich podniky 1764–1948. Encyklopedie podnikatelů a jejich rodin*, Brno 2012, s. 412–414, 454–455.
- 14** Gideon Gudenus padl v roce 1917 na bojišti 1. světové války, dcera Gabriela se v roce 1909 provdala za Günthera svobodného pána Dreihann-Holenia von Sulzberg am Steinhof a dcera Karola se v roce 1905 stala manželkou barona Constantina Nádherného z Borutína (1877–1958).
- 15** Peter Fuchs, Gudenus, von, in: *Neue deutsche Biographie* 7. Grassauer – Hartmann, Berlin 1966, s. 250.
- 16** Inv. č. ZK MO 14290.
- 17** Ke Kunzfeldovu životu a jeho fotografické činnosti zejména Petra Trnková, *Josef Kunzfeld – fotograf Brna: životnostenská fotografie na přelomu 19. a 20. století* (nepublikovaná diplomová práce), FF MU, Brno 2001. – Eadem, *Josef Kunzfeld: fotograf a muzeum – fotograf a město*, Brno 2011.
- 18** Maximilian Wilhelm Podštatský z Prusinovic se například učil u Wilhelma Ruppa, viz Trnková, *Technický obraz* (pozn. 2), s. 18.
- 19** Kunzfeld si údajně nechal v nádvorní zahradě na Karlově kolešti č. 3 zřídit prosklený fotografický pavilon. Viz Trnková, *Josef Kunzfeld – fotograf Brna* (pozn. 17), s. 43.
- 20** Kunzfeld je zachycen na skupinové fotografii členů obecního zastupitelstva pořízené jeho ateliérem roku 1913. Viz Trnková, *Josef Kunzfeld – fotograf Brna* (pozn. 17), s. 44, XIX, obr. 1.
- 21** MZA, fond G 205 – Rodinný archiv Gudenů Moravec, kart. č. 4, inv. č. 70, f. 90r.
- 22** Paul Eduard Liesegang, *Handbuch der Photographie auf Collodion*, Berlin 1861. Inv. č. ZK MO 14657.
- 23** Inv. č. ZK MO 17382 a–h.
- 24** Josef Pizzighelli – Arthur von Hübl, *Die Platinotypie: Ein Verfahren Zur Raschen Herstellung Haltbarer Copien Mit Platinsalzen Auf Photographischem Wege*, Wien 1882. Inv. č. ZK MO 13929.
- 25** Josef Pizzighelli, *Handbuch der Photographie für Amateur und Touristen*, Bd I.–III., Halle a. S. 1892. Inv. č. ZK MO 17437 a–c.
- 26** Alexander Eduard Just, *Leitfaden für den Positiv-Entwicklungsprozess auf Gelatine-Emulsionspapier*, Wien 1890. Inv. č. ZK MO 13873.
- 27** Johannes Grasshoff, *Die Retouche von Photographien: Anleitung zum Ausarbeiten von negativen und positiven Photographien, sowie zum Kolorieren und Uebermalen derselben mit Aquarell, Eiweiß- und Oelfarben*, Berlin 1891. Inv. č. ZK MO 17208. – Hugo Müller, *Die Misserfolge in der Photographie und die Mittel zu ihrer Beseitigung: Ein Hilfsbuch für Liebhaber der Lichtbildkunst*, Halle a. S. 1894. Inv. č. ZK MO 17368.
- 28** Hermann Schnaass, *Photographischer Zeitvertreib: Eine Zusammenstellung einfacher, leicht ausführbarer Beschäftigungen und Versuche mit Hilfe der Camera*, Düsseldorf 1890. Inv. č. ZK MO 13911.
- 29** Josef Maria Eder, *Das Atelier und Laboratorium des Photographen*, Halle a. S. 1893. Inv. č. ZK MO 17436.

- 30** Josef Maria Eder, *Geschichte der Photochemie und Photographie vom Alterthum bis in die Gegenwart*, Halle a. S. 1891. Inv. č. ZK MO 17452.
- 31** Carl Schiendl, *Geschichte der Photographie*, Wien 1891. Inv. č. ZK MO 17266.
- 32** Inv. č. ZK MO 17322 a–f; časopis vycházel v letech 1864–1971.
- 33** Inv. č. ZK MO 17323 a–d.
- 34** Inv. č. ZK MO 17454.
- 35** Inv. č. ZK MO 14290a, ZK MO 14290b.
- 36** Inv. č. ZK MO 16605a (Familie), ZK MO 16605b (Morawetz), ZK MO 16605c (Jagd), ZK MO 16605d (Divers).
- 37** Poprvé se provdala v roce 1897 za Rodericha svobodného pána Kellersperga, podruhé v roce 1902 za Samuela rytíře Rozwadowského, potřetí roku 1919 za Josefa Rottenbachera; viz Smutný (pozn. 13), s. 455.
- 38** O opakujících se událostech v životě šlechtiče a jeho zájmech podrobně vypovídá deník Gabriela Gudenuse z roku 1892. Z jeho záznamů lze vyvodit, že v jarních měsících se intenzivně věnoval fotografování, v létě převažoval mezi volnočasovými aktivitami tenis, podzimní sezóna byla ve znamení lovu a v zimě se zabýval hrou na citeru, zpěvem a s manželkou se účastnili plesů. MZA, fond G 205 – Rodinný archiv Gudenů Moravec, kart. č. 2, inv. č. 2.
- 39** Vladimír II. Mitrovský se amatérské fotografii věnoval v letech 1889–1892. Jeho fotografie obsahuje album s bezmála třemi sty snímky uložené na SH Pernštejn, inv. č. PE7120.
- 40** Z historie charitního domu Moravec, dostupné online: <http://www.charitamoravec.cz/upload/1/68/historie-chd-moravec-s-fografiemi-3-.pdf>, vyhledáno 6. 4. 2017.
- 41** Inv. č. LS 19342, LS 14575b017, LS 14574b011.
- 42** Inv. č. LS 19256, LS 19259, LS 20382, LS 21046.
- 43** Inv. č. LS 19383, LS 19589, LS 20364, LS 20366. Samurajská zbroj i původní figurína jsou rovněž uloženy na zámku v Lysicích, inv. č. LS 00001a a LS 00001b.
- 44** Národní archiv, fond Státní památková správa – dodatky, inv. č. 201, kart. č. 141, Moravec, 1951–1952.
- 45** Dějiny Mitrova zpracoval Jan Tenora, *Vlastivěda Moravská. Bystřický okres*, Brno 1907, s. 134–134. K prodeji sídla viz MZA, fond F 134 – Velkostatek Moravec, kart. č. 1, inv. č. 71. Gabriel Gudenus prodává Luisi Skene, továrníku v Alexovicích, statek Mitrov, 1892.
- 46** Vánoční atmosféru na Moravci zachycují nedatované snímky inv. č. LS 14583b004, LS 19341, LS 19343, dobu vzniku lze pouze odhadnout do roku 1892 nebo 1893, podle věku Gudenusových dětí.
- 47** K dějinám lyžování na Vysočině viz Jan Janák, Novoměstské počátky zimních sportů na Českomoravské vrchovině, *Vlastivědný věstník moravský* LVII, 2005, č. 2, s. 198–200.